

JANKO KRAL

**VÝLOMKY
Z DIVNÉHO JANKA**

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Edícia Moja klasika

Janko Král.

JANKO KRÁĽ
VÝLOMKY
Z DIVNÉHO JANKA
VÝBER Z POÉZIE

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Epilogue © Pavol Hudík 2005
Cover design © Hana Kohútová 2005
© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Janko Kráľ: Výlomky z Divného Janka
Výber zostavil, doslov a edičné poznámky napísal Pavol Hudík
Zodpovedná redaktorka Jana Hudíková
Obálku s použitím maľby Petra M. Bohúňa a kresby L. Ilečka
navrhla Hana Kohútová
Sadzba Anna Chovanová
Tlač Prima print
Printed in Slovakia

ISBN 80-8061-203-X

BÁSNIK JANKO KRÁĽ

... Tomuto básnikovi prišlo zohrať úlohu jedného z oných netrpezlivých speváčikov, ktorí začínajú spievať ešte pred svitaním, keď sa brieždenie dá iba vytušiť, nie však vidieť. Tak prišiel aj on. Naokolo ešte dlhá historická noc národa, noc, ktorá sa neponáhľa, násilne pridržovaná nepriateľsky naklonenou mocou. A len kdesi hlboko vpredu, ako kategória nádeje a sna, nie ako kategória skutočnosti, nespelo pableskuje čosi, v čom práve jeho oko vytuší brieždenie.

... „Keby ja bol orol vták, vyletel bych nad oblak...“ Autoštylizácia romantického básnika? Nie. Presná definícia postihnutia vlastnej, subjektívnej i kolektívnej skutočnosti. V tom je podstata jankokráľovského paradoxu, ale aj malého zázraku tvorby. Univerzálny duch, človek európskeho formátu, jeden z básnikov európskeho romantizmu so všetkými atribútmi týchto básnikov, intelekt, ktorý má nielen svoju originálnu filozofiu dejín, ale aj kozmogóniu, filozofiu bytia, básnik, o nič nie menej talentovaný a erudovaný než jeho európski spolupútnici, ba ešte navyše, nad nich, nesie v sebe aj nešťastný osud svojho národa a presvedčenie o potrebe revolučnej premeny sveta – tento básnik má na poetické stvárnenie mohutného citového i intelektuálneho náboja k dispozícii spisovný jazyk o dvadsať rokov mladší, než je on sám. Tento jazyk ľudových vrsťtiev bol umelecky vyskúšaný len na formách ľudovej slovesnosti: pieseň, balada, rozprávka, príslovie. Tak vznikol osobitný básnický tvar, ktorý vydeľuje Janka Kráľa z radu ostatných štúrovských básnikov. Básnikov generácie, ktorá vzkriesila národ.

... Prijal národnoobrodeneckú misiu a s ňou súvisiace Herderovo učenie o ľudovej slovesnosti ako o vrchole národného umenia. Jeho balada vyzerala ako nápodoba ľudovej balady, jeho lyrika ako ozvena ľudovej piesne.

Jeho návrat od jemu neprirodzených českých básnických počiatkov k slovenskej tvorbe znamená doslova návrat domov a prináša udivujúce výsledky. Je to kvalitatívny skok. Doslova z večera na ráno vyrástol z veršovca básnik... Jeho balada je už malá dráma sveta, v ktorej sa premietne

človekov prometeovský osud, večný, krásny ľudský vzdor voči silám záhuby. A hoci hrdina jeho balady s romantickou konzekvenciou končieva tragicky, ponad jeho zelený hrobček vyklenie autor dovysoka človekovo titanstvo, všefudskú túžbu po čistom, oslobodzujúcom čine. Hrdina jeho balady, nech už akokoľvek v krpcoch a súenkách a s múdom na dohán, stáva sa takto univerzálnou osobnosťou, členom všefudského spoločenstva.

... Tento posun, ostatne, nie je badateľný iba v jeho básnickej tvorbe. Je tu obdivuhodná jednota medzi básňou a životom. Aj v občianskych reláciách vymyká sa zo štúrovského rámca. Hoci je vlastencom, iba táto základňa mu nestačí. V nepokojoch, ktoré otriasali Európou okolo roku 1848, vidí príležitosť nielen pre svoj národ, ale pre poľudštenie celej Európy, pre pád starých systémov. Preto chodí po celom Uhorsku, vyzváňa na dedinských zvonoch, zvolávajúc takto ľudí a prednáša im romanticky plamenné revolučné výzvy. Romantický lyrický hrdina sa takto stretáva s občianskym revolučným buričom v priam renesančnej jednote myšlienky a činu.

Ako jeho gesto naberá rozmach a šírku, tak mu pozvoľna prestáva stačiť ľudová slovesnosť. Začína svoje veľké historické fresky, hľadá zmysel ľudských dejín... Je to odvaha, ktorá z tohto básnika urobila v dejinách slovenskej národnej kultúry bytosť takmer mýtickú: divný Janko.

Spomínaná jednota hlásanej myšlienky a konaného činu bola asi základnou podmienkou jeho básnickej tvorby. Len tak si vieme vysvetliť jeho ďalšie osudy. Osudy v smutných časoch reštaurácie feudalizmu po nevydarených európskych revolúciách, v časoch, keď rotaridesovské zvony vystriedala tóna šibeníc. V tých časoch Janko Kráľ rezignoval nielen ako občan. Rezignoval i na tvorbu. Nechcelo sa mu hovoriť. Akoby mu boli (a oni mu to aj urobili) v desaťmesačnom väzení ostrihali krídla. Ostal z toho všetkého štátny úradník, prekladaný z miesta na miesto. A dožil i umrel tak do stratena, že ani nevieme, kde ležia jeho kosti.

... Ono je to vždy trochu smutné stretnúť sa s nesplneným ľudským snom a z núdze odkladať akt spravodlivosti na budúce. Ale čo robiť? Ľudstvo má viac času než človek.

V každom prípade však dielo tohto revolucionára a básnika, spievajúceho na úsvite národa, zasahovalo do striedania literárnych a občianskych generácií a tam, kde šlo o revolučnú premenu poézie či života, mihla sa vždy jeho pomyselná postava ako živý a stále platný symbol.

Milan Rúfus, 1972

I. MOJA PIESEŇ

(život a tvorba v rokoch 1822 – 1844)

Milan Rúfus: Matka obloha, matka báseň

Jankovi Kráľovi

Tam dolu ešte zamknuté. Tu hore už sa svieti.

Tlmeno šumí v kotlíku

zas nový ľudský deň.

*Tak chodí matka po dome, kým dospávajú deti
posledný veršík nad ránom, ten najjasnejší sen.*

Tam dolu je už zamknuté. Tu hore ešte svietia.

Dohára v temnej pahrebe zas jeden ľudský deň.

Pošepky matka hovorí, pretože spí už dieťa.

Po prstoch chodí obloha,

pretože spí už zem.

Tak veci, tvarom ďaleké, sebe sa podobajú.

Žeravým zmyslom tavené sa lejú v jeden kov.

Tam dolu ešte zamknuté. Tu hore už si hrajú.

Svietia si na nás, na spiacich, láskavou myšlienkou.

ZO ŽIVOTA A DIELA

- 1822** – narodil sa 24. apríla v Liptovskom Mikuláši v rodine mäsiara a krčmára. Okrem nevlastnej sestry Márie mal ešte troch bratov – Jozefa, Ondreja a Adama. Ľudovú školu vychodil v rodisku.
- 1835** – navštevuje gymnázium v Šajavskom Gemeri.
- 1837** – zapísal sa na štúdium v lýceu v Levoči.
- 1841** – prešiel do lýcea v Kežmarku. Píše prvé verše, ktoré sa nezachovali.
- 1842** – začína študovať na bratislavskom evanjelickom lýceu pod vedením Ľudovíta Štúra, ktorý v tom čase pôsobil ako námestník profesora Juraja Palkoviča. Píše verše, ktoré sa už zachovali; až do jesene 1843 v češtine (**Génius Slovanstva, Smrť Svätopolka, krále Velko-Moravského, Bohdan, Zlomok o boji Rusov s Poliakmi** a iné).

(O prvotinách písaných po česky) *V básni Génius Slovanstva chce kriesiť svoju dobu a vyzýva ju do novej epochy. Hovorí, že pre tento svet sa treba obetovať. Zaujala ho história, smrť Svätopluka s pertraktovaním jeho odkazu; podáva ho ako vlastenca. Do tejto historickej básne vliat idey o patriotizme, tak ako sa vytvárali v kruhu bratislavskej mládeže. Ale sú tu aj idey slobody. Podobné myšlienky sú v básni o bojoch Poliakov s Rusmi, ale tiež v básni Bohdan, kde mu ide o boj Slovanov proti germánskym Kvádom.*

Karol Rosenbaum, 1952

- 1843** – píše verše po slovensky.
- 1844** – 7. marca odchádza na protest proti odvolaniu Ľudovíta Štúra z Katedry reči a literatúry československej spolu s ďalšími 13 študentmi do Levoče. Cestou sa zastavil v rodnom Liptovskom Mikuláši. Tu zostal s tým, že skúšky si dokončí externe. V jeseni blúdi po stopách Juraja Jánošíka v Malom Honte, na Kokave, v Klenovci i Terchovej. Vzápätí odchádza do Pešti skladať skúšky. Živí sa ako pisár v advokátskej kancelárii.

(O matke) – *O jeho živote zostali len sporé zmienky. Traduje sa, že mal až bolestný vzťah k matke. I rukopisná pozostalosť podáva o tom ne jeden doklad. Niektorí tvrdia, že vraj pešo, cez vrchy, krížom z Prešporka sa pustil do Mikuláša, aby uvidel matku, aby sa s ňou objal. No tento večne nespokojný čudák sa rýchlo vrátil naspäť, aby znovu bol hnaný myšlienkami a nespokojnou náturou z miesta na miesto ako ten Kain.*

Rudo Brtáň, 1933

• V almanachu Nitra II – v prvej knihe písanej spisovnou slovenčinou – uvereňuje 8 básní: **Zverbovaný, Zabitý, Zakliata panna vo Váhu a divný Janko, Moja pieseň, Pieseň bez mena, Pesnička na kare ku cti zosnulému Jankovi Tomesovi, Vysokourodzenému pánovi Ďurkovi Košuthovi a Povest’**. Už v tomto čase patrili medzi najuznávanejších štúrovských básnikov.

Moja pieseň

Pod jablonkou pávy pásla, tvrdo zaspala,
tvrdo, tvrdo, tvrdulienko, ako tá skala.
Nespi, nespi, holubička, ver’ obanuješ,
sen je krátky, život dlhý, ver’ sa oklameš!

Pod jablonkou pávy pásla, tvrdo zaspala,
tvrdo, tvrdo, tvrdulienko, ako tá skala,
očka sivé zažmúrila, jak dve sestričky,
dobrú noc vám už na večnosť, jasné hviezdičky.
Ale líčko, ten raj tichý, pávy obstali,
aby včely a komáre naň nesadali,
by nemohol mesiac hľadiť, bystrá zornička,
by nemohlo ňá vídavať slnko, Hanička.
Obstali ho v štyri strany, ako stojí svet,
bo takej krásy nebolo nikdy, ani niet.
Obstali ho jak vojaci na sveta strany,
aby ani vetrík nehnul poklad neznany.

Pod jablonkou pávy pásla, tvrdo zaspala,
tvrdo, tvrdo, tvrdulienko, ako tá skala,

spala rôček, tri mesiace aj jeden týždeň,
Janíček si k nej zabezkal každučičký deň.
Zabezkal si potajomne ráno, ráničko,
aby žiaden nepostihnul jeho srdiečko,
zabezkal si potajomne, keď večer nastal,
aby lepšie vyliat' mohol ten svoj tichý žiaľ.

Pod jablonkou pávy pásala, tvrdo zaspala,
tvrdo, tvrdo, tvrdulienko, ako tá skala.
Spala rôček, dva mesiace a dve hodiny,
škoda, škoda, preškodička švárnej dievčiny!
Hodinôčka po polnoci jedna odbila,
dievčina sa ako vietor zo sna zdurila.
Očká sivé dva ráz mihnú, sto ráz zaplačú –
pávy pyšné za potôčkom takto si kráču:
„Believal sa pekný kvietok, viac sa nebelie,
bolo v svete potešenie, už ho viacej nie,
boli v svete štyri svety, už ich viacej nie,
čo sa stalo, čo nestalo, žiaden nezmyje.
Kolembal sa pekný javor, viac sa nekníše,
nech si každý, čo zavinil, sebe pripíše.“

- V básni **Pieseň bez mena** pripodobňuje slovenskú pieseň k osudu siroty. V príležitostných básniach (**Pesnička na kare ku cti zosnulému Jankovi Tomesovi, Vysokourodenému pánovi Ďurkovi Košuthovi**) zobrazuje konflikty národného života.

Zverbovaný

Dvanásti na krčme muzikanti hrajú:
to je svet ako kvet, paholci výskajú.
V krčme plno ľudu – naprostriedku v tanci
si pokreskávajú siedmi verbovanci,
si pokreskávajú, rúčkami tľapkajú
a na pekných chlapcov zboka zazerajú.
Janíček, Janíček, s peknou bielou tvárou,

neoddávajúže sa medzi tých husárov,
dajú ti dolomán za tú kabaničku –
veru ťa zverbujú, na hriešnu dušičku!
„Dobre je za pecou tam dakomu sedieť,
neznáte, čo jeden šuhaj musí trpieť.
Keď žilky ihrajú jak mušky na slnci
a mysle behajú jak bublinky v hrnci,
keď šuhaj junácku pesničku si spieva
a do hory pustej svojej túžby vlieva,
z duše a zo srdca tisne sa tajný hlas
a ešte nedala žiadna skala ohlas;
ešte nerozišiel spev sa po síhline,
a už začne hrmieť, durkať po doline.
Neznáte už, ľudia, ani znáť nechcete,
čo je mladý šuhaj na tom šírom svete.
Otec ho bičuje, sestra ohovára,
a milá ho jeho s druhými potvára.
Ach, mamička moja, keď mas' rada mala,
k čomus' ma takému do rúk lósu dala!
Veďs' ma vyložila na tento cudzí svet,
ako keď zo črepa vyhodila mladý kvet;
kvet ten, ktorý ľudia dosiaľ nevoňali,
keď ho chcú vytrhať, načože ho siali!
Ťažko to, preťažko lúčke bez dáždička,
sto ráz ale ťažšie, keď moria Janička.
Keď dáždik neprchá, aspoň rosa vlaší –
parobček nič nemá, len za lepším baží.
Nemá – krem na svete nádeju jedinkú,
že dakedy bude mať milšiu hodinku.“

Janíček za stolom sedí užialený,
sedí užialený vo veľkom trápení,
očičká mu plačú – líčka sa mu menia.

„Och, kdeže na svete nájdem potešenia!
Vari mám ísť nadol tú pšeničku kosiť?
Čiže mám vojenskú šabličku si nosiť?
Kosa sa na skale môže mi polámať.

Šablička mi bedrá môže poomínať.“
Husári nôžkami ľahko prepletajú.
„To sa, chlapci, to sa, čo ostrôžky majú!
To sa, chlapci, to sa, čo ostrôžky nosia –
nie takí trhani, čo sa dievkam prosia!
Pime, chlapci, pime, čo hneď čo strovíme –
pán kráľ je bohatý, to všetko zaplatí!“

Ostrôžky brnkajú, skleničky cengajú
a komus' na zdravie všetci pripíjajú;
všetci pripíjajú – a rúčku dvíhajú –
„Už si náš, Janíček!“ – radostne volajú –
„Dostaneš šabličku – zelený dolomán,
zvrhneš kabaničku a budeš veľký pán,
budeš sa na koni jak vicišpán nosiť,
a nemusíš sa viac starým babám prosiť!“

Veselo je chlapcom – bystrá hrá muzika,
a matka vo dverách užialená fíká:
„Ťažko som ťa, horko, chlapče, dochovala,
a hľa, čoho som sa, biedna, dočakala!
Nazdávala som sa, budem mať tri svety,
a už aj ten jeden z rúk mojich uletí!
Môžem predať kone, môžem predať voly,
môže hrom hneď udrieť do pustej stodoly,
lebo viem, že tním už zarastie priedom,
nesadne si iba ten vrabček na náš dom –
aj to, keď ho najprv druhí došklbajú,
ta pôjde, kde ani tvory nebývajú.
Bude strechu ťubkať, krídelká vystierať,
keď za tebou budem, Janíček, umierať.“

Janík podnapitý ticho pokreskáva,
milá pod oblôčkom svojho oplakáva:
„Škoda, že som ja to pred časom neznala,
bola by sa s tebou ani nemotkala,
ani by nebola veru zazerala,
kadiaľ tvoja nôžka jelenia behala.
Ale by na vráta krížik napísala,

pod krížik tri slová aspoň načiarala:
Máš, šuhaj, tri cesty a štyri chodníčky,
choď, kde sa ti páči, len nie do Haničky;
ale choď chodníčkom ku bystrej vodičke,
aby si zabudnul o svojej Haničke:
do vodičky kukni, – je plno rybičiek,
na svete širokom je viac dievčičiek.“

Ženy veľmi plačú a chlapci výskajú:
„Dajže, bože, ľuďom biednym, čo nemajú,
komu treba kone, komu treba voly,
a komu dievčatko ku boku po vôli;
frajerečka biela treba frajerovi,
šablička železná treba junákovi.
Šablička ligotná ako tá zornička,
na ňu sa podoprie mocná päť Janíčka.
Na ňu sa podoprie a obzrie okolo:
„Či to má vždy tak byť, ako dosiaľ bolo?“ –

(O baladách) *Kráľov „zverbovaný“ Janíčko sa jasne odlišuje od všetkých podobných hrdinov ľudovej poézie. Dramatický nerv jeho príbehu nespočíva v zrážke s nejakým abstraktným morálnym princípom, ani nie je dielom nejakej „náhody“, ale vyplýva z otvoreného konfliktu s reálnym svetom, ktorý Kráľovho hrdinu obklopuje (otec, sestra, milá i celý „cudzí svet“). Do tradičného motivického pôdorysu bol tu vložený konflikt individua s celou spoločnosťou, a to je konflikt s celkom novým obsahom. Aj balada Zakliata panna vo Váhu a divný Janko slúži na vyjadrenie subjektívneho myšlienkového a citového sveta.*

Stanislav Šmatlák, 1999

Zakliata panna vo Váhu a divný Janko

Často blúdím, táram sa cez celý boží deň,
hľadájuť kolenačky aspoň dáky kameň,
na ktorý by si oprel boľavú hlavičku